

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Adres redactie: ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenbergen, Slotlaan 220, Zeist

De stad van God en van de mensen

(1)

Zit er niet een addertje onder het gras, wanneer we telkens weer de tegen de kerk en het christendom losbarstende stroom van kritiek proberen af te leiden door de van nederige bescheidenheid getuigende aandring om toch vooral niet op de christenen maar op Christus te letten?

Want zeker, het is vaak nodig dit te zeggen. Maar als het werkelijk nodig is, stellen we daarmee dan ook ons christendom niet slechts op allerlei betrekkelijk ondergeschikte punten, maar op het cardinale punt in gebreke. Want wat is al onze christelijkheid dan nog waard, als we niet meer kunnen doen dan de mensen een caricatuur van Christus voorhouden?

En bovendien: wanneer we werkelijk met de aandring, op Christus te letten, moeten volstaan, stellen we dan niet juist Christus zelf in gebreke? Want wat is dat voor een Messias die zo weinig beslag op zijn volgelingen weet te leggen, die zijn discipelen niet echt met zich mee kan krijgen, die hun leven niet fundamenteel veranderen kan?

Of is die Christus die de mensen in ons leven ontmoeten soms een andere dan de Christus van het evangelie? Is de God van de christenen soms een andere dan de God van de bijbel? Wekt God niet de verwachting, dat de mensen die naar zijn kinderen kijken Hem zelf te zien krijgen?

Het moet, geloof ik, uit de bijbel duidelijk zijn, dat God werkelijk die verwachting wekt.

Zelfs als we voorbijgaan aan alles wat de apostelen in dit opzicht geschreven hebben (b.v. Philipp. 2 : 1-5; 1 Petr. 2 : 21; 1 Joh. 2 : 6), zijn er de woorden van Jezus zelf.

In Matth. 5 : 16 staat die bekende uitspraak: Laat zo uw licht schijnen voor de mensen, opdat zij uw goede werken zien en uw Vader, die in de hemelen is, verheerlijken.

De mensen kijken naar u, zegt Jezus. En kijkend naar u, moeten ze God zelf te zien krijgen.

Hetzelfde, maar dan met het oog op de saamhorigheid van de discipelen met Christus, vinden we in Joh. 13 : 34-35: Een nieuw gebod geef ik u, dat ge elkaar liefhebt; zoals ik u liefgehad heb, dat ge ook elkaar liefhebt. Hieraan zullen allen weten, dat ge discipelen van mij zijt, indien ge liefde hebt onder elkaar.

En in Joh. 17 : 20-21 zegt Jezus zelfs dat de wereld tot de ontdekking moet komen, dat hij door God zelf gestuurd is, via het gedrag, het leven, de onderlinge eenheid van de discipelen: Ik bid niet alleen voor dezen, maar ook voor hen die door hun woord in mij geloven, opdat ze allen één zijn, zoals U, Vader, in mij en ik in U, dat ook zij in Ons zijn; opdat de wereld erkenne dat U mij gezonden hebt, en dat U hen liefgehad hebt, zoals U mij liefgehad hebt.

Die laatste tekst laat meteen duidelijk zien, dat deze manier-van-leven niet slechts de inhoud is van een gebod.

Natuurlijk, het is óók de inhoud van een gebod. De apostelen bevelen de christenen zo te leven. Jezus zegt: láát uw licht schijnen voor de mensen. En Hij spreekt in Joh. 13 zelfs uitdrukkelijk van een gebod, dat Hij aan zijn discipelen geeft.

Maar in Joh. 17 bidt Jezus tot zijn Vader: geef U, dat het zover komt.

Natuurlijk, de discipelen moeten hun goede werken laten zien, de discipelen moeten het werkelijk gaan doen, maar hoe zullen ze het gaan doen als achter hun leven, hun werk, hun doen niet staat het wonder van Gods verlossend ingrijpen?

Het is in dit verband goed, eens aandacht te geven aan Zacharia 8.

In het laatste vers zegt God, dat het werkelijk zover komen zal: In die dagen zullen tien mannen uit volken van allerlei taal vastgrijpen, ja vastgrijpen (we moeten het nóg maar eens horen, want het is blijkbaar onvoorstelbaar) de slip van een Judeese man, en zeggen: wij willen met u gaan, want we hebben gehoord dat God met u is.

Ze hebben niet Judeeërs over God horen praten, maar ze hebben het van weer anderen te horen gekregen: die Judeeërs, — God is werkelijk met hen; dat hebben we gezien, dat hebben we ervaren. Dat God met hen is, dat straalde er aan alle kanten uit.

Dat straalde er uit, want Jeruzalem was weer een welvarende stad, bloeiend als nooit te voren. De oude mensen vonden er in vrede een plekje om te genieten van hun ouderdom. En de jongens en meisjes konden op de pleinen van de stad onbekommerd spelen, zonder dat ze bedacht hoefden te zijn voor naderende rampen (vs 4-5). Het zaad gedijsde, de wijnstok gaf zijn vrucht, het land gaf zijn opbrengst en de hemel gaf zijn dauw (vs 12). Aan de verstrooiing van Israël is een eind gekomen, want God verloor zijn volk uit het land van de opgang en uit dat van de ondergang der zonen (vs 7).

Ja, en toch is dat alles het eigenlijke nog niet. Want waar het om gaat is, dat Juda zich heeft omgekeerd. Ze hadden zich van God afgekeerd (1 : 3) en daarmee hadden ze zich ook van elkaar afgekeerd. Ze hadden met de rechtspraak geknoeid en elkaar geen liefde en barmhartigheid bewezen. En de zwakken hadden ze aan hun lot overgelaten: de weduwe en de wees, de bijwoner en de arme (7 : 10). Zo maakten ze het lieflijke land tot een woestijn (7 : 14).

Daarom was God ook gekomen met zijn oordeel. Dat wil zeggen: God liet ze aan hun lot over. God liet ze in hun eigen slechtheid vastlopen. En toen gebeurde er, wat Jesaja in een soortgelijke situatie had gezegd: Door de verbolgenheid van de Heere der heerschen wordt het land in brand gezet, zodat

het volk tot een prooi van het vuur wordt. De ene mens spaart de ander niet. Men bijt naar rechts en toch hongert men. Men verblindt naar links en toch wordt men niet verzadigd: ieder verblindt het vlees van zijn eigen arm (Jes. 9 : 18-19).

En toen had God gezegd: bekeert u tot Mij, dan zal Ik tot u weerkeren (Zach. 1 : 3).

Als dus de heidenen horen dat God met Juda is, dan is dat niet in de eerste plaats te danken aan het feit dat Jeruzalem weer voorspoed heeft, maar hieraan dat Juda zich werkelijk bekeerd heeft, dat Jeruzalem weer „stad der trouw“ (vs 3) kan genoemd worden. Dan ligt dat hieraan dat de wereld weer de „goede werken“ van Jeruzalem te zien krijgt.

Heeft Juda zich bekeerd? En is God daarom teruggekomen?

Maar het is nóg anders.

Want het eigenlijke is dit, dat Juda zich niet bekeerd had. Dat God er wel op zat te wachten. Maar dat het niet gebeurde.

En dat — tegen alle verwachting in — God toen terugkeerde.

Dat God het niet kon aanzien, hoe zij het lieflijke land tot een woestijn maakten en dat bleven doen. En dat God toen zei: als zij dan niet terugkeren naar Mij, dan zal Ik terugkeren naar hen.

Na die vreselijke constatering van 7 : 14 komt zo maar opeens dat wonderlijke woord van God uit de lucht vallen: Ik ben voor Sion in grote ijver ontbrand; in gloeiende ijver ben ik er voor ontbrand. Ik keer weer tot Sion (8 : 2, 3).

God is niet teruggekomen omdat Juda zich naar Hem keerde. Maar Juda kwam pas weer terug tot God, doordat God naar Juda toekwam. Doordat God toch met hen was.

We moeten vers 23 eens onmiddellijk na vers 1-3 lezen. Pas dan begrijpen we, hoe geweldig waar dat is, wat die heidenen hoorden: God is werkelijk met hen.

We kunnen dat ook nieuwtestamentisch vertalen. De mensen zullen mijn Vader in de hemelen verheerlijken, omdat ze mijn goede werken zien. Want: die goede werken zijn het zekere teken van Gods aanwezigheid; ze zijn er alleen maar omdat Hij zich tot me heeft gewend.

Omdat God weer gaat wonen in Jeruzalem, dáárom is Jeruzalem weer de stad der trouw. En dáárom: een stad boven op een berg, die niet verborgen kan blijven (Matth. 5 : 14).

Als er ooit een stad van mensen zal zijn, waar de mensen veilig samen wonen kunnen, dan alleen omdat het is de stad van God.

Een stad van mensen. Maar ze heeft de heerlijkheid van God. En de volken zullen bij haar licht wandelen (Openb. 21 : 11, 24).

J. Keuning - Nijmegen

KERKELIJK Leven

Nog iets over de Geref. Kerken van Canada

De vorige week heb ik geschreven over een les in het kerkrechtelijk handelen die ons door de Canadese kerken werd gegeven.

Op mijn speurtocht door de acta van de synoden daarvan heb ik nog iets ontdekt dat de moeite van het vermelden waard is.

Zoals velen van onze lezers wel zullen weten beginnen onze generale synoden steeds met een plechtige ceremonie.

Zo'n synode wordt geopend door de (of een) predikant van de kerk die de synode in opdracht van de voorafgaande samenriep. Die dominee houdt een toespraak, een welkomstwoord. Daarna worden de zgn. credentiebrieven van de afgevaardigden onderzocht. Dat wil zeggen: er wordt gecontroleerd of de dominees en de ouderlingen die in de vergadering zijn samengekomen wettig gekozen en geïnstrueerde afgevaardigden zijn van de particuliere synoden. Als geconstateerd is dat dat inderdaad het geval is wordt de synode „geconstitueerd”. Dan pas is die samenkomst een synode.

Vervolgens wordt er door de zo pas gecreëerde synode een moderamen gekozen. De pas gekozen praeses houdt daarop een toespraakje waarin hij veelal komt op te merken dat hem een zware taak wacht waar hij erg tegenop ziet, dat hij op de welwillende medewerking van de vergadering rekent enz. enz.

Als het zover gekomen is, vindt de plechtige ceremonie plaats waarover ik het had.

De praeses nodigt dan namelijk alle leden van de synode, mitsgaders de praeadviseurs — de proffen — uit om door opstaan hun instemming met de belijdenis te betuigen. Hetgeen dan onder plechtige stilte geschiedt. Met een „dank u” van de praeses wordt deze synodale acte besloten.

☆☆☆

Ik heb naar de oorsprong van dit merkwaardige gebruik eens een onderzoek ingesteld.

Het bleek mij toen dat men er mee begonnen is op de synode van de Afgescheiden Kerken, gehouden in 1854. Het was een „algemene synode” van de „Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk”. Zo staat het plechtig op de titelpagina van de „Handelingen” daarvan. Deze naam droegen de Afgescheiden kerken destijds. Ze beschouwden zich namelijk toen nog niet als een gemeenschap van zelfstandige kerken, maar als afdelingen van één landelijke kerk. Ze spraken er zelfs wel van dat ze één genootschap vormden. De plaatselijke kerken noemden ze veelal gemeenten.

Op die synode van 1854, gehouden in Zwolle, kwam na veel haken en ogen en eindeloos geredeneer, waarbij Brummelkamp zich een toonbeeld van zachtmoedigheid betoonde, de vereniging tot stand tussen de hoofdgroep van de Afgescheiden Kerken en de kerken die Brummelkamp volgden. De synode van 1854 was ook de synode die het besluit nam de Theologische School te Kampen op te richten.

Welnu op deze synode — geschiedde het soms óók als een manifestatie van de juist tot stand gekomen vereniging van kerken? — werd op instigatie de strenge, rechtlijnig „orthodoxe”, wat dictatoriaal aangelegde ds Van Velzen, door „de Provinciën Noord-Holland en Utrecht” voorgesteld dat de synode zou afleggen „Eene openlijke, bij het houden van elke Synode, hernieuwde verklaring, van instemming met de Belijdenschriften der Gereformeerde Kerk.”

Het doel van deze verklaring was volgens Van Velzen „dat de Kerk eene belijdende kerk moet zijn, en zich openbaren voor de geheele wereld, in tevenoverstelling van het Hervormde kerkgenootschap, dat geene belijdenis heeft, om te doen blijken, dat zij volhardt in de leer der Apostelen, en dus vereenigd is met al onze formulieren.”

☆☆☆

Er is blijkens de „Handelingen” over dit voorstel op de synode heel wat te doen geweest.

Men vreesde dat er een giftig addertje onder dit gras school. Men vermoedde dat het de bedoeling van de voorstellers was de leden van de synode die men niet vertrouwde nog eens aan hun confessionele tand te voelen.

Ondanks de pas tot stand gekomen vereniging leefde er namelijk bij sommige synodeleden nog een stevig wantrouwen ten opzichte van de confessionele zuiverheid van Brummelkamp en de zijnen.

En nu was men bang dat men de vraag aan de synodeleden om instemming met de belijdenis te betuigen zou aangrijpen als een goede gelegenheid om de gewantrouwde mede-synodeleden in verband met wat men van hen gehoord of gelezen had aan een nader onderzoek te onderwerpen.

We lezen in de Handelingen dat ds S. O. Los, een afgevaardigde uit Zuid-Holland, Velzen vraagt, „of men dan ook onderzoek naar aanleiding van het voorstel van Van kan doen naar gevoelens, door dezen of genen geopenbaard, aan wier overeenstemming met de leer twijfel is.”

☆☆☆

Hier stop ik even lezers.

Als het u gaat als mij kijkt u bij het lezen namelijk verbaasd op.

Want wat ds Los zo zeer vreesde is honderd drie en twintig jaar later gebeurd.

Op de synode van Amersfoort (1967) grepen de afgevaardigden van de kerken van Drenthe inderdaad de betuiging van instemming met de belijdenis aan om het — reeds in het geheim voor de aanvang der synode opgestelde — voorstel te doen van ds Schoep een nadere verklaring omtrent diens gevoelens te eisen.

Het heeft wel lang geduurd maar ten slotte is de vrees voor het onkerkelijke en onchristelijke misbruik van deze instemmingsbetuiging toch gegrond gebleken!

In 1854 dacht men er evenwel geheel anders over.

Ds Van Velzen antwoordde op de opmerking van ds Los dat een als door hem bedoelde inquisitie **allerminst in zijn voorstel lag opgesloten!** Het ging er daarbij alleen om te doen blijken, „dat wij blijven instemmen met de leer, tucht en dienst der Gereformeerde Kerk.”

En zo werd het voorstel van Utrecht en Noord-Holland aangenomen.

Aan Van Velzen en Brummelkamp werd de opdracht gegeven een concept-verklaring dienaangaande op te stellen.

☆☆☆

Ik zal de verklaring die Van Velzen en Brummelkamp toen opstelden hier laten afdrukken.

Zij geeft ons een beeld van wat er toen in onze afgescheiden vaders leefde.

De opstellers zetten er boven „Opentlijke Verklaring”.

En schreven toen het volgende:

„Van alle kenmerken, waardoor de ware Kerk zich van menschelijke genootschappen onderscheidt, mag de belijdenis der waarheid in de eerste plaats genoemd worden.

De Zaligmaker zeide daarom: „indien gij in Mijn woord blijft, zijt gij waarlijk Mijne discipelen”, Joh. 8:31. En wederom: „een iegelijk dan, die Mij belijden zal voor de menschen, dien zal Ik ook belijden voor Mijnen Vader, die in de hemelen is.” Matth. 10:32.

In gehoorzaamheid aan den Heere, en tot onderrigting van een ieder, acht de Vergadering van Opzieners, afgevaardigd uit de Christelijke Afgescheiden Gereformeerde Gemeenten in de onderscheidene Provinciën van Nederland, het belangrijk, dat openlijk worde verklaard, welke de belijdenis der genoemde Gemeenten is.

Alle deze Gemeenten erkennen de **Belijdenis des geloofs der Gereformeerde Kerken in Nederland, den Catechismus en de Leerregels der Synode van Dordrecht**, gehouden in de jaren 1618 en 1619 als de volledige uitdrukking van haar geloof.

In overeenstemming met deze Gemeenten, en als hare algemeene Kerkvergadering betuigen wij gaarne, dat wij van harte gevoelen en gelooven, dat alle stukken der leer, begrepen in de gemelde drie Formulieren van Eenigheid, in alles met Gods Woord overeenkomen; waarom wij elke leering daartegen strijdende, verwerpen; alle onze handelingen daarmede in overeenstemming wenschen te brengen, blijkens de onder ons aangenomen Kerkordening van Dordrecht van 1618 en 1619; en ieder in onze kerkelijke gemeenschap wenschen op te nemen, die met deze belijdenis instemt.

Moge de Koning der Kerk dit geloof in vele harten werken en vermeederen, en zij, die even dierbaar geloof met ons verkregen hebben, de genade hun bewezen, in gemeenschapsoefening betoonen, tot verheerlijking van Hem, die gebeden heeft dat al de Zijnen zullen één zijn.”

☆☆☆

Dit was dan de „opentlijke verklaring” welke door de „algemeene synode” van de „Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk” werd afgelegd.

Op zichzelf is die verklaring voortreffelijk en iedere gereformeerde zal er van harte mee instemmen. Het is ook een vroom stuk.

Maar toch komt bij nadere overweging de vraag op: is een dergelijke synodale verklaring noodzakelijk, zinvol, gewenst?

Een generale synode bestaat immers — evenals de particuliere en de classes — uit mannen die afgevaardigden van kerken zijn. Zij zijn gekozen — direct of via getrapte verkiezing — door die kerken. Die kerken zijn zelfstandige kerken en de kerkeraden daarvan vormen het enige bestuur dat in het kerkelijke leven fungeren mag. Die afgevaardigden van de kerken mogen voorts in hun samenkomsten uitsluitend en alleen dat doen wat de hen afvaardigende kerken hun opdroegen. Ze komen dan ook in die samenkomsten met een papier waarop dat uitdrukkelijk staat vermeld.

De kerken, die deze afgevaardigden naar zo'n kerkelijke samenkomst als de synode is zenden, zijn voorts **Gereformeerde Kerken**. Dat wil zeggen: kerken die zich alle op dezelfde wijze aan de belijdenis van die kerken gebonden hebben en die elkaar ook over en weer als zodanig hebben erkend en aanvaard.

Het spreekt nu ook vanzelf dat die kerken de door hen aangewezen afgevaardigden naar de kerkelijke vergaderingen stilzwijgend of met zoveel woorden de opdracht geven ook bij hun handelingen op die vergaderingen de band aan de belijdenis tot gelding te brengen!

Als die afgevaardigden in een kerkelijke vergadering bijeen zijn is het daarom volstrekt overbodig dat ze ten opzichte van elkaar nog eens openlijk hun instemming met de belijdenis betuigen! Ze hebben elkaar als door zusterkerken afgevaardigde broeders zonder meer te aanvaarden! En zeker hebben ze niet de bevoegdheid elkaar op elkaars confessionele trouw aan de tand te voelen! Dat zou een bewijs zijn dat men de **kerken**, die zo'n afgevaardigde zonden en hem daarmee haar vertrouwen schonk, wantrouwde!

☆☆☆

Op grond van deze en dergelijke overwegingen werd nu op de eerste generale synode van de Canadian Reformed Churches gehouden in 1954 besloten de aparte instemming met de belijdenis door de synodeleden bij de aanvang van haar zittingen, **niet** te vragen.

We lazzen daaromtrent in de acta van deze synode in art. 5 het volgende:

„Punt 5 van het voorlopig agendum luidt: Betuiging van instemming met de drie Formulieren van Enigheid van de Canadian Reformed Churches.

Tegen dit punt wordt bezwaar ingebracht door de classis van de kerken uit het Westen d.d. 29 juli 1954.

„Het schrijven dat naar de roepende kerk gezonden is dienaangaande wordt voorgelezen en luidt als volgt:

„Op voorstel van de kerk van Edmonton spreekt de classis uit, dat ze bezwaar heeft tegen punt 5 van het voorlopig agendum. Het is niet nodig, dat de afgevaardigden ter vergadering instemming betuigen met de Drie Formulieren van Enigheid der Canadian Reformed Churches, daar het feit van hun afgevaardigd zijn bewijst, dat ze daarmee instemming betuigen, omdat ze afgevaardigd worden door kerken, die juist op de grondslag van deze formulieren met elkaar in verband leven.”

Het bezwaar tegen aparte instemming wordt door allen gevoeld en besloten wordt geen aparte instemming te vragen.”

Sedert dien wordt op de generale synoden van de Can. Geref Kerk geen „aparte instemming” meer gevraagd. Ze deden in dit opzicht net als vroeger de „Dolerende” Kerken.

☆☆☆

Dit is het tweede verhaal over wat ik in de acta van de generale synoden van de Canadese zusterkerken vond.

En ik geef het door met de bedoeling dat we over deze zaak eens gaan nadenken.

KAMPEN

C. VEENHOF

Wat geloven en belijden wij?

Dat is een **belangwekkende vraag** in deze tijd, waarin alles op losse schroeven wordt gezet en de mens meer gelooft in de progressieve resultaten van de techniek dan in de oude beproefde waarden van de confessie, die de eeuwen verduurd heeft.

We behoeven dus, dachten we, de aktualiteit van deze vraag boven dit artikel in geen enkel opzicht te onderstrepen.

Tevens is het **een bijzonder veelomvattende vraag**. Met het stellen van deze vraag wil men zich steeds weer rekenschap geven van zijn geloofsinhoud. En dat is niet alleen interessant, maar ook geboden in deze dynamische bedeling.

Geloven. Wat is dat? Kierkegaard heeft eens in zijn dagboek geschreven: Geloven is voortgaan langs de weg, waar alle menselijke wegwijzers wijzen: terug, terug! De weg is bovendien nog smal en duister, ja, hij is niet alleen duister, aardduister, maar hij is als 'n donkere weg, waar een verwarrende lichtschijn de duisternis nog groter maakt — die verwarrende lichtschijn bestaat juist hierin, dat alle menselijke wegwijzers het tegengestelde aanwijzen. Geloven is dus in beweging zijn. In beweging gekomen zijn. Je gaat ergens heen. Zoals ook dat woordje: **volgen** zegt: Je gaat achter Christus aan. Men moet zich niet laten verleiden door die menselijke wegwijzers. Want die staan langs de kant van de weg. Die staan stil en gaan niet mee. En die wijzen de weg... terug!

Geloven is een zaak van sterke verantwoordelijkheid. Het is in de snel vlietende tijd het **aandurven** en het in Gods kracht **aankunnen** om tegen de stroom, waar nodig, op te roeien. Geloven is niet een slappe jaknikker we-

zen, die maar toegeeft om er van af te zijn. Maar eigenlijk hoort men dan tot de categorie van: geen mening. Het is vlees noch vis. Geloven betekent niet, dat je voor het gemak maar laat opsmelten in de massa.

Het houdt niet in een meedeinen met de golven van een voorgaande generatie. **Nee, geloven brengt strijd mee!** Als ergens het woord: strijd past, dan wel in het kader van het geloof. De overwinning, die het geloof naar de Schriften bevecht en behaalt is geen sinecure. Die viktoria valt de gelovende mens niet zomaar in de schoot. Het geloven brengt een brok vrome ongerustheid in het leven van de mens. Het is een zaak van erop of eronder, wanneer we ons inzetten voor een volmaken van het lijden van Christus.

Pascal heeft dat eens zo omschreven: „Jezus Christus zal in doodstrijd zijn gedurende heel de geschiedenis van de wereld; het past ons niet in die tijd te slapen.”

Wijlen prof. dr J. H. Bavinck citeert enkele van deze gevleugelde woorden in zijn meeslepend boek: „En voort-wentelen de eeuwen”, waarin hij met vaardige pen de architectuur van het Rijk van de mens beschrijft. Hij tekent de dolende Christusbelijders, die van huis en hof vedreven zijn, maar moedig standhouden in de vuurgloed van de beproeving. Ze doen niet mee met de aanbidding van het Beest. Ze roepen niet: Geloofd zij de Antichrist! „Dat is niet hun verdienste, het komt louter en alleen daaruit voort, dat hun namen geschreven zijn in het Boek des Levens. Ze worden vastgehouden door hun Heer en Heiland, ze zijn in Zijn sterke greep, en daarom kunnen ze niet meezingen in het koor van de demonische machten. Zij zijn de volgelingen van het „Lam, dat geslacht is sedert de grondlegging der wereld.” Die laatste woorden hebben op eens iets verbijsterends. Het is alsof het gebeuren op Golgotha, het kruis van Jezus Christus, hier gezien wordt als de samen-trekking van wat altijd gebeurt, „sedert de grondlegging der wereld”. Alle eeuwen zijn bezig Hem te kruisigen, alle volkeren, alle generaties slaan hun handen aan Hem. Dat wat even als barre, historische werkelijkheid onder Pontius Pilatus geschied is, is de uitdrukking van iets boventijdelijks, van wat door heel de wereldgeschiedenis heen overal plaatsvindt. Onwillekeurig denken we hier aan de bekende woorden van Pascal: „Jezus zal in doodstrijd zijn tot aan het einde van de wereld.” (a.w. pag. 179).

Geloven en belijden is een woordenpaar, dat ons bijzonder vertrouwd voorkomt. Maar het verdient aksentuering, dat de volgorde haar konsekwenties heeft. **Wij geloven en daarom belijden wij.** We raken hier ongetwijfeld aan de betekenis van de Drie Formulieren van Enigheid. Men blijkt met de inhoud en met de vorm in deze moderne tijd moeilijk meer overweg en uit de weg te kunnen. Men staart zich vaak teveel blind op de ouderdom van dergelijke belijdenisgeschriften. Zo komt de gedachte op om iets anders er voor in de plaats te stellen. In Canada wordt over een nieuwe belijdenis gesproken, die dan de bewuste Drie Formulieren van Enigheid zal moeten vervangen. Die nieuwe confessie zal dan dienst moeten doen als een verklaring van de waarheid en als de kerkelijke norm voor de eenheid!

De bewuste Klassis Chatam, Ontario van de Chr. Reformed Churches denkt naar eigen zeggen helemaal niet geringschattend over de Drie Formulieren van Enigheid. Men is echter van mening, dat ze tijdgebonden zijn en dat ze niet kunnen worden verstaan zonder kennis van de leringen van de roomse kerk, de anabaptisten en de remonstranten van de 16e en 17e eeuw. De belijdenissen drukken de waarheid uit op een wijze, die beïnvloed werd door de ketterijen waartegen ze hadden te strijden.

Vandaag behoeven deze confessies de interpretatie van theologische en historische specialisten; ze kunnen niet dienen als een voldoende uitdrukking van het geloof van de gewone leden van Christus. Men motiveert de wenselijkheid van de opstelling van een nieuwe formulering van het geloof der kerk als volgt: De Heilige Geest heeft inzichten gegeven sinds de synode van Dordt en boze geesten hebben sinds die tijd ketterijen ingang doen vinden, waarvan onze huidige belijdenissen niet spreken en waartegen ze zich

niet keren. (We ontleneu één en ander aan het weekblad: „Kerknieuws”.)

Men kan zich in dit verband echter afvragen of het wel aanbeveling verdient een poging in bovengenoemde richting te ondernemen. Ontstaat zo niet de mogelijkheid van **alternatieve belijdenisgeschriften**? We leven immers in de tijd van een alternatieve verzoeningsleer, van alternatieve belijdenisvragen etc.

Gesteld, dat iemand in de desbetreffende kerken straks absolute bezwaren heeft de nieuwe confessie te aksepteren, zal hij dan bemoeilijkt worden in zijn kerklidmaatschap, of zal men hem de vrijheid gunnen om het te houden met de oude Drie Formulieren van Enigheid? We menen een bepaalde tegenstrijdigheid te moeten constateren in de opzet van één en ander. Enerzijds wil men het geloof van de kerk uitdrukken in een nieuwe belijdenis, die **in de plaats zal komen van de Drie Formulieren van Enigheid**, aan de andere kant willen de voorstellers het bindend karakter van de Drie Formulieren van Enigheid geenszins afzwakken.

Alle lidmaten en ambtsdragers blijven verplicht de inhoud onverkort te handhaven, **zeker zolang de gewenste nieuwe belijdenis nog niet is opgesteld en door de kerken is goedgekeurd.**

Elke belijdenis veroudert op de duur. Maar is dat erg? Moet men met man en macht gaan proberen het stempel van de ontstaans-tijd van dergelijke geschriften weg te strijken? Ook een nieuwe confessie zal, juist wanneer ze konkreet ingaat op allerlei opnieuw opgedoken ketterijen, tijdgebonden blijken. De kerk heeft trouwens helemaal geen behoefte aan boventijdelijke formulieren van Enigheid. Onze trouw aan de belijdenis betekent immers, dat we het Woord van God er baas over laten blijven?! De aktualiteit van de belijdenis wordt ten diepste niet doorslaggevend bepaald door de tijd, maar door de overeenstemming met de Schrift! Als men een nieuwe confessie wil scheppen loopt men in deze razend voortijdelende tijd met zijn duizelingwekkende veranderingen kans, dat men binnen het tijdsbestek van enkele tientallen jaren opnieuw aan de slag moet.

Daar komt bij, dat zonder de zaak te over drijven, de zucht naar vernieuwing wel eens afbreuk kan doen aan de originele spontaneïteit, die verwant is aan het eigen karakter van een belijdenis. Elk konstruktief schematisme zal een herschrijving van de confessie alleen maar ongunstig beïnvloeden!

Verder zijn we bevreesd, dat in een nieuw credo essentiële punten van de leer wel eens onder de tafel kunnen vallen. Zijn wij voorts in staat de konfessionele inhouden ongeschonden over te brengen in een nieuwe vorm, zodat er echt iets nieuws ontstaat, dat het oude met recht evenaart? We willen de huidige generatie heus niet onderschatten en nog veel minder ons verliezen in irriterende en onchristelijke voorvaderverering, maar menen toch deze vraag te moeten stellen.

Niet in de laatste plaats uiten we onze bezorgdheid over de schade, die een dergelijk experiment aan **de katholiciteit der kerk** kan berokkenen. Wie zal zeggen of andere kerkengroepen straks bereid zijn de confessie van de Chr. Reformed Churches over te nemen? Loopt deze kerkgemeenschap geen gevaar zich door deze onderneming te isoleren van andere kerken, die juist via dezelfde belijdenisgeschriften hun geloofsverbondenheid zagen vastgelegd?

Men vindt in Canada, dat de huidige confessies, zoals we ze thans kennen, de interpretatie van theologische en historische specialisten behoeven. Gesteld even, dat dat het geval is, dan heeft men in **ons land** toch wel illustratiemateriaal in het heden voor het grijpen.

We keken naar de t.v.-uitzending van de wijding van dr Simonis tot „bisschop van Rotterdam”. Het bleek overduidelijk, dat bij alle veranderingen waaraan de R.K. liturgie vandaag de dag onderhevig is, de Heidelbergse Catechismus nog een springlevend boekje is, al dateert het dan uit de 16-de eeuw. Als daar ettelijke „heiligen”, tot aan de martelaren van Gorkum toe, worden aangeroepen, is het evident, dat Zondag 11 van de Heid.

Cat. nog niets aan actuele ernst heeft ingeboet. En als vervolgens in de mis „het offer van Christus wordt opgedragen” en gezegd wordt: „Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt”, kan ieder gereformeerd mens konkluderen, dat Zondag 30 H. Cat. in de roos schiet, hoezeer velen ook de slotzin van antwoord 80 mogen kritiseren.

Ten onzent heeft ds M. P. van Dijk, emeritus syn. gereformeerd predikant een proeve van een nieuwe belijdenis neergelegd in een boek, dat hij als titel meegaf: „Nieuw Credo”. Deze vooraanstaande figuur in het zgn. Confessioneel Beraad heeft een poging ondernomen het Credo van de Kerk op een voor onze tijd duidelijke manier en in een voor onze tijd duidelijke taal te formuleren. Of hij daarin geslaagd is? Hij beschouwt het zelf slechts als een proeve, die voor verandering en verbetering vatbaar is. We zullen de verleiding weerstaan om veel machtige opmerkingen uit de toelichting, die genoemd theoloog op zijn konsept geeft, te citeren.

Maar bij al het goede, dat we tegenkomen over de historiciteit ontmoet het bij ons kritiek, dat we de leer van de Drieëenheid missen. De auteur merkt wel op, dat de belijdenis van de Drieëenige God te vinden is in de oecumenische belijdenisgeschriften, die in zijn proeve verondersteld zijn, maar dit centrale thema, waarmee de Kerk van Christus staat of valt mag absoluut in een belijdenis niet ontbreken. En als over de wijze van ontstaan van de wereld niet meer gezegd wordt dan dat de Heilige Schrift zich daarover niet in wetenschappelijke taal uitlaat, rijzen er vraagtekens. En deze vraagtekens worden niet weggenomen door de betuiging, dat de Schrift over de schepping spreekt op de wijze van loflied en prediking. (a.w. p. 10).

Ook is het afkeurenswaard, dat ten aanzien van de Heilige Schrift volstaan wordt met het belijden van de **betrouwbaarheid**, terwijl de **onfeilbaarheid** van Gods Woord niet genoemd wordt. (a.w. p. 15). We vermoeden, dat deze ombouw van het belijden der kerk voortkomt uit de hoop van de schrijver, dat zijn nieuwe credo als een noodbrug „zal functioneren tussen, laten we maar zeggen, de meer traditionele en de meer progressieve richting”! (a.w. p. 8).

We hebben slechts enkele facetten van de worsteling om tot een nieuw geformuleerde belijdenis te komen kunnen belichten.

We zullen in deze tijd moeten waken zowel tegen het gevaar van het konfessionalisme als tegen dat van de dekonfessionalisering. Beide zijn monsters, die de opbouw van het lichaam van Christus in deze verworpen wereld wezenlijke en bijna onherstelbare schade berokkenen. En we willen tot slot de indringende woorden van dr W. Aalders tot de onze maken: „De woorden „confessioneel” en „onverminkt, onverkort en onvervalst” zijn te uiterlijk en te leerstellige begrippen om het wezen van de gemeente uit te drukken. Er is daarbij nog iets anders nodig: het innerlijke werk van de Heilige Geest!”

ENSCHEDÉ
22 maart 1971

O. MOOIWEER

„Gereformeerd”

Een paar weken geleden citeerde ds Jansen in een artikel van zijn hand de prachtige omschrijving van wat „gereformeerd” is zoals die vóór vele jaren door de fijnzinnige prof. dr I. van Dijk van Groningen werd gegeven.

Het was goed dat ds Jansen aan deze typering van het „gereformeerde” herinnerde. Want er leeft omtrent dat wat specifiek gereformeerd is heel veel misverstand.

Het voornaamste is wel dat het „gereformeerde” als iets bijzonders ten opzichte van het „christelijke” wordt beschouwd. Of, beter gezegd, dat het een hogere vorm van christendom wil zijn. Dus een christendom met één of andere „specialité de la maison”.

Nog erger wordt het als men het woord gereformeerd hanteert als aanduiding van een bepaalde, gesloten, uit één „grondbegin-

holy mass

*Hier heeft de oude buitenplaats gestaan,
waar 't land door Holy City wordt omsloten.
Het bouwfonds in de polder doorgestoten
maakte herinneringen ongedaan.*

*Een kleine achterwacht was blijven staan,
een poort met hek, wat zwarte wilgesloten.
Het nieuwe tijdperk heeft ze afgestoten
en strak vervangen door een huurkooplaan.*

*Eén stap maar is het oude landhuis voor.
Dodan verliezen spoedig ieder spoor,
ook onze steden die op landen lijken.
En 't kind met ponskaart in de wieg gelegd
schuift men op nummer in zijn graf terecht.
God houd ons vast, opdat wij niet bezwijken.*

Frank Daen

Uit:
De koopman en zijn tijd

Uitgave J. H. Kok n.v., Kampen

sel” afgeleide „wereld- en levensbeschouwing”.

Beide opvattingen zijn evenwel volstrekt onjuist. Ze zijn ook door en door on-gereformeerd.

Naar zijn eigen, typische inhoud duidt het woord gereformeerd namelijk niets anders — niets meer, maar ook niets minder — aan dan **het originele, authentieke christelijke**.

In onze belijdenisgeschriften wordt dan ook nergens van „gereformeerd” maar alleen van „christelijk” gesproken.

Onze „gereformeerde” vaders wilden daardoor tot uitdrukking brengen dat het hun in hun „gereformeerd-zijn” nergens anders om ging dan om in hun persoonlijke en kerkelijke leven, ja, in iedere sector van hun mens-zijn, geheel en alleen te leven uit en naar het Woord van God.

Of, anders geformuleerd, om in heel hun bestaan, met al zijn verbanden en situaties te leven **in en uit en met en voor en om** Christus, door de Heilige Geest en daarom in existentiële gebondenheid aan de Schrift.

Of, nog eenvoudiger gezegd: het ging hun er daarbij alleen om in alles een oprecht christen te zijn.

Bavinck zei dat eens zo: „Gereformeerd toch is niets anders dan het Christelijke zelf, gelijk het uit de verbastering in de historie der zestiende eeuw weer zuiver is te voorschijn getreden. En daarom was het Gereformeerde beginsel even katholiek als het Christendom zelf. Hier toch, meer dan in enige andere belijdenis, is de genade volstrekt soeverein, overvloediger dan alle zonde, onafhankelijk zelfs van de wil van de mens. Aan de liefde des Vaders, aan de genade des Zoons, aan de gemeenschap des Heiligen Geestes is geen andere grens gesteld, dan welke in de altijd wijze en heilige raad Gods betrokken is. Geen terrein des levens is van de herschepping uitgesloten. Niets is onverzoenbaar en onverlosbaar in zichzelf. Aan geen schepsel Gods behoeft gewanhoopt. Het Evangelie is voor alle creaturen bestemd.”¹⁾

En in het „Voorbericht” van zijn Gereformeerde Dogmatiek schreef Bavinck dat zijn dogmatiek zich aansloot bij het type, dat de christelijke religie en theologie in de zestiende eeuw door de Reformatie, bepaaldelijk in Zwitserland, ontving. Niet omdat dat de enig-ware, maar omdat het naar zijn overtuiging de **relatief-zuiverste uitdrukking** der waarheid was. „In geen confessie — aldus Bavinck — is het christelijke in zijn religieus, ethisch en theologisch karakter zo tot zijn recht gekomen; **nergens is het zo diep en breed, zo ruim en vrij, zo waarlijk katholiek opgevat als in die van de Gereformeerde Kerken.**”²⁾

Zo opgevat is gereformeerd-zijn een voorrecht, een genade — tegelijk ook een geweldige opdracht!

¹⁾ Openingsrede van de Jaarvergadering van de Vereniging voor Hoger Onderwijs op Geref. Grondslag, gehouden te Zwolle 7 juli 1898 in *Bede en Rede*. Kampen 1898. 40.

²⁾ Dit „voorbericht” publiceerde Bavinck alleen in de eerste druk van zijn *Gereformeerde Dogmatiek*. In de latere drukken komt het niet meer voor.

KAMPEN

C. VEENHOF

Oude belijdenisgeschriften in modern Nederlands

Dezer dagen werd aan vertegenwoordigers van de Ned. Herv. Kerk, de Geref. en de Chr. Geref. Kerken een nieuwe tekst van de drie formulieren van enigheid aangeboden. Een interkerkelijke commissie onder voorzitterschap van prof. dr W. F. Dankbaar heeft er acht jaar aan gewerkt. De opzet was daarbij aan de zakelijke inhoud der confessies niets te veranderen, maar die inhoud door een verbeterde, duidelijker, modernere formulering beter tot zijn recht te laten komen. De bedoeling is dat de genoemde vertegenwoordigers deze vernieuwde editie aan de synoden van de door hun vertegenwoordigende kerken aanbevelen. Deze kunnen er dan zo nodig weer wijzigingen in aanbrengen.

Op een hervormd initiatief werd in 1962 aan deze arbeid begonnen. De commissie bestond uit elf leden: prof. J. N. Bakhuizen v. d. Brink, prof. C. C. de Bruin, prof. Dankbaar (allen hervormd), prof. J. T. Bakker, ds G. Bouwmeester (inmiddels overleden), prof. G. A. van Es, drs L. ten Kate, prof. A. D. R. Polman (geref.) en prof. Van Genderen en ds J. H. Velema (chr. geref.).

In „De Wekker” gaf ds Velema enkele voorbeelden van de voorgestelde modernisering. In vraag 2 wordt in plaats van drie „stukken” gesproken van drie „dingen” die nodig zijn. Vraag 12 begint zo: God wil dat aan zijn gerechtigheid genoegdoening geschiedt. Vraag 14: „Kan ook ergens een bloot schepsel gevonden worden voor ons betalen” werd „Kan iemand, die enkel schepsel is, voor ons genoegdoening geven?” Als antwoord op de vraag naar de betekenis van het woord „amen” heeft de nieuwe editie: „Amen wil zeggen: Het is waar en zeker. Want het is veel zekerder dat God mijn gebed verhoort dan dat ik in mijn hart gevoel dat ik de verhooring van Hem begeer.”

Zoals onze lezers allicht weten werd ook door een aantal deputaten van de synode der „vrijgemaakte” Geref. Kerken reeds jarenlang aan een modernisering van de belijdenisgeschriften gewerkt. Er werd al eens een proeve daarvan bij een synode ingeleverd. Naar verluidt zal binnen afzienbare tijd een „moderne” catechismus aan de vrijgemaakte kerken worden toegezonden. De beide werkgroepen voor de modernisering van de belijdenisgeschriften werkten volkomen langs elkaar heen. Ze wisten van elkaars bestaan nauwelijks af. En hadden in ieder geval nooit contact met elkaar!

In het vervolg zullen in Nederland dus drie edities van de Catechismus in gebruik zijn! De oude die ongetwijfeld door de uiterst rechtse vleugel van de „gereformeerde gezindte” in gebruik blijft. De „interkerkelijke” voor Hervormden, Gereformeerden en Chr. Gereformeerden. En de „vrijgemaakte”!

Het is van het goede wel een beetje teveel. En er is veel „dubbel” werk verricht. Of, anders gezegd: er is bij dit werk enorm veel kracht, tijd en geld verspild.

In deze arbeid was aller samenwerking mogelijk en gewenst geweest.

Intussen zien we met spanning uit naar de nieuwe edities van onze oude belijdenissen.

KAMPEN

C. VEENHOF

HET GROENE BOEKJE

[voor Ot en Sien nog steeds een toer]

„Bij critiek binnen de school moet gewaakt worden tegen subjectivisme, willekeur en platvloersheid; men hoede zich voor ongegronde uitspraken”. Zo introduceren zich enkele „nuchtere leraren” uit Breda, contra het beruchte Rode Boekje van de „critische leraren”. Zij citeren daarbij Mao Tse Tung; natuurlijk nog al erg vrij, maar de idee is goed. De heren S. Bakker, H. Eisma en E. W. de Jong schreven samen het Groene Boekje, dat tegengif moet leveren tegen de rode verpesting van ons onderwijs.

Nu is gif, zelfs tegengif, nooit van het beste. Het Groene Boekje, hoe goed ook bedoeld, is dan ook niet zo best als u wenste. Ook dit boekje rammelt nog al, zit vol druk- en schrijffouten, gebruikt ongegeneerd nederlands (voor zover nederlands) en tast de firma Oskamp & Co niet in het hart maar bij de lange haren. Enkele illustraties zijn helemaal niet best: hadden beter in het rode boekje gepast; ze illustreren namelijk precies wat dat boekje wilde.

Een Duits slachtoffer van de laatste wereldoorlog zei me eens: het was fout dat wij Hitler en Mussert niet serieus namen. We bespotten hen, maakten grapjes over hen, deden of ze gek waren. Maar ze wisten drommels goed wat ze wilden en namen zichzelf wel serieus. En omdat ons verzet niet voldoende principiële gefundeerd was, konden ze hun gang gaan. Bij de gratie van de democratie konden ze zich nagenoeg op de tyrannieke troon vestigen.

Daar zit vergelijkingsmateriaal in voor het groene boekje. De nuchtere leraren zijn niet nuchter genoeg; onderkennen het serieuze karakter van de rode revolutie niet; maken grapjes over hun critische collega's, tekenen prentjes voor hen; verklaren dat ze het hier en daar wel met hun rode collega's eens zijn (maar daar hoeven ze nu weer geen boekje voor te laten drukken, wel?) en vinden dat de rode vlag „nog” niet gehesen behoeft te worden; want alles valt wat mee, het is minder erg dan fa Oskamp & Co schrijft... Men laat een „nuchter protest horen” tegen de „eenzijdige voorstelling van zaken” die het rode boekje geeft; men wil „een bijdrage leveren aan een zinvolle gedachtenwisseling”; teneinde samen „de overgangperiode van de invoering van de Mammoetwet te overbruggen”. Hoort u het? Het gaat dus om tijdelijke narigheden, die voorlopig verholpen moeten worden. Maar het komt allemaal goed met de mammoetwet. „Alles kan niet ineens”. „Laten we nuchter blijven”.

—o—

Nu laat het zich horen, dat zuidelijke leraren de mammoetwet van hun roomse broeder Cals niet zullen afvallen. Ergens moogt u dat ook niet van hen verwachten. Maar om nuchter te heten zullen ze toch ook de mammoetwet zelf aan een kritisch onderzoek hebben onderworpen? Toch zien ze Cals' wet als het sterkste bolwerk contra de rode revolutie. En ik wed, dat ze daarmee op het verkeerde paard wedden.

Niet minder dan 10 van de 68 bladzijden handelen over die mammoetwet; en op de meeste bladzijden wordt contra het rode boekje uit die wet geput. De antithese wordt als volgt gesteld: moeten onze scholen snel gedemocratiseerd worden via de rode revolutie — dan wel moeten ze in gewijd tempo worden gedemocratiseerd en omgebouwd tot hanteerbare eenheidsworst? En dat probleem wordt belangrijk geacht, want 28% van de overheidsuitgaven komen ten behoeve van het onderwijs... Uit enkele radio-debatjes tussen nuchtere en critische leraren worden wat details gepubliceerd; uiteraard die welke het drukken in het groene boekje waard zijn. Toch meer vlooiën dan olifanten. Bijvoor-

beeld: „ik ben niet tegen maatschappij-critiek op de scholen”, zegt een nuchtere leraar. „Ik ben het (alleen) niet eens met het uitgangspunt dat het kapitalisme zo verrot en slecht is, dat daar iets heel anders voor in de plaats moet komen. Ik vindt (sic) alleen maar dat de tekortkomingen van het kapitalisme inderdaad bij de kop gepakt moeten worden, dat we daar iets aan moeten doen...” en zo voort. Zo kun je het samen in het praathuis wel met een glaasje prik uithouden. Maar dat de kwesties samenhangen met principes, en achter die principes levensgrote mensen staan — dat valt hier buiten het gezichtsveld. Het systeem van het kapitalisme zou goed of kwaad zijn? Aan het systeem van het kapitalisme zou gedokterd moeten worden? Ach kom. Systemen maken geen mensen; mensen maken tot dusver systemen. En over die mensen viel het gesprek nu juist niet.

Het grootste deel van het verweer luidt: jullie vertekent het onderwijs („beledigt” het onderwijs) en signaleert toestanden, die eigenlijk al lang overwonnen zijn. Maatschappijleer en expressievakken (de muziek wordt twee maal genoemd en van mij mag het!) zijn immers al op komst? Jullie moet niet zo generaliseren, jongens. En de alwetende schoolmeester is al lang begraven; vandaag luisteren de leraren heus wel naar de jeugd. Er zijn al keuzepakketten bij het onderwijs; maatwerk zo gezegd. De tijd van „kennis is deugd” ligt gelukkig achter ons. De tijd van „met je knieën op de grond zitten” is voorbij; we geven alleen zinvolle straf. Al geven wij toe, dat de didactische opleiding van leraren nog steeds veel te wensen overlaat. Al geven wij toe, dat de mammoetwet op het moment van invoering op verschillende punten al achterhaald is. Al geven wij toe, dat men nu probeert de mammoetwet te ont-Cals-en. Al geven wij toe, dat „sexualiteit te gebruiken is als gezelschapsspelletje of als een prettig soort van gymnastiek” — „het is bepaald niet de kern van deze unieke menselijke verhouding” leraar pag. 55. Zult u het onthouden? Sexualiteit is een... verhouding.

Sterker is het aantal vragen over de klasstrijd, dat de nuchtere leraren aan het Rode Boekje stellen en waar het RB geen antwoord op geeft. Terecht wijzen zij er op, dat het RB absolute vrijheid wenst, zonder ordening, zonder gezag — maar dat de leerlingen bij de acties om zo ver te komen... „discipline en orde broodnodig hebben”. Idem dat — wanneer „alle macht aan het volk” zou komen — alleen de brutaalste en hardste schreeuwers zich verstaanbaar weten te maken. Zodat „onder het mom van democratie regelrecht wordt aangestuurd op dictatuur”. Idem dat de klassieke Atheense democratie de macht zogenaamd aan het volk gaf, doch dat dit volk slechts uit burgers mocht bestaan en dat daarbij de soldaten en de arbeiders niet meetelden... zodat toch een kleine élite-groep regeerde. Idem dat democratie bestaat uit de componenten vrijheid en verantwoordelijkheid; terwijl Oskamp c.s. noch vrijheid noch verantwoordelijkheid wensen voor de jeugd. Idem dat mondigheid bestaat uit spreken en... luisteren; hetgeen geleerd moet worden. Idem dat zowel de Mammoetwet als het Rode Boekje de leerlingen overladen met rechten — maar dat ook over plichten moet kunnen worden gesproken, zonder direct gediskwalificeerd te worden.

Zwak is weer, dat je de leerlingen geen volledig vrije keus kunt geven: ze zouden niet de voor hen beste vakken kiezen maar de leukste leraren en dan hebben de andere leraren niets te doen, vreest men. Zwak is: dat dit onderwijs zich nu eenmaal moet houden aan het gemiddelde tempo van de gemiddelde leerling. Zwak is dat het bedrijfs-

leven „niet kan werken met zulke uiteenlopende schatten aan kennis en kunde”, wanneer ieder naar eigen gaven en tempo zou studeren. Wat drommel: dat bedrijfsleven wil behalve de goeden toch ook graag de zeer goeden aantrekken? En laat ieder zich toch ontwikkelen als hij maar kan?

De kwestie van de sexuele opvoeding — heet hangijzer — is precies zo behandeld, als je van rooms-katholieke schrijvers kunt verwachten. Een „steriel verleden”, grootse tekortkomingen bij ouders en onderwijzers, nauwelijks wat kletspraat bij biologie en dan nog in dokterstaal, heilige huisjes en tientallen jaren van sex-ontkenning. Maar de achtergrond: de thomistische opvatting van een zondig natuurlijk leven en een onzondig geestelijk leven, waar het protestantisme na vier eeuwen reformatie nog onder sukkel, komt niet uit de verf. Hier zijn de nuchtere leraars eigenlijk zelf nog RK provo's, die eens van de pastoor op hun broek moesten hebben.

Als u een geestig voorbeeld zoekt van onbekraam gebruik van onze moedertaal, sla dan pag. 49 op: „Want laten we niet vergeten dat in de mammoetwet de voortplanting een verplicht onderdeel vormt in het examenprogramma biologie”. Wij hebben er de wet niet op nagezien, maar krachtens het principe dat ieder burger geacht wordt de wet te kennen houden wij het er voor, dat het slechts om de „kennis der voortplanting” gaat!

Maar ernstiger dan een defect taalgebruik is een defecte ethiek als dit: „door sexualiteit te presenteren als een genotmiddel in de lijn van een patatje of een potje bier, doen we mee aan een verarming van ons mens-zijn”. Verarming van ons mens-zijn, devaluatie van de soevereine mens. Haast zou je zeggen: laat de Heere het niet horen...

—o—

Genoeg hierover. Het Groene Boekje maakt u niet zo gelukkig als u wenste en dat zult u ook niet verwacht hebben. Intussen draagt het ongetwijfeld bij aan de verspreiding van zijn rode tegenhanger — en dat zult u wel verwacht maar niet gewenst hebben. Het leven bestaat nu eenmaal uit oorzaken en gevolgen.

Op 249 middelbare scholen, openbare en bijzondere, is geen uêteerd naar de „leesdichtheid” onder leerlingen en ouders, voor wie het rode boekje is geschreven. Bleek dat 58% van de leerlingen het rode boekje niet heeft gelezen en dat 26% het als een grap heeft beschouwd. Maar ook 65% van de ouders had het niet gelezen.

En dat is geen grap. Want wanneer een publicatie als deze, in leesbaar nederlands geschreven, een zo enorme vlucht neemt dat het een half jaar tot de bestsellers behoort; dat het in België al maanden verboden is, nu ook in Frankrijk verboden en in Zwitserland alleen aan personen boven 18 jaar mag worden verkocht; dan mogen ouders van schoolgaande kinderen wel weten wat er te koop is. En als ze het eenmaal hebben zullen ze wellicht wijs doen, het met hun kinderen te bespreken. Er is geen beter tegengif dan een eerlijke christelijke levensstijl. Tegen de revolutie is alleen het Evangelie bestand, leerde Groen van Prinsterer ons volk.

De kinderen moeten weten wat de wereld biedt — waar ze in leven, maar waar ze niet „van” zijn. De kinderen moeten de fabriekstank inademen; vertel ze maar niet dat luchtvervuiling een fabel is. Ze moeten de rotte taal op straat en op school aanhoren; vertel ze maar niet dat die uit de fabeltjeskrant komt. Ze moeten weerbaar zijn tegen alle menselijke zonden; vertel ze maar niet, dat die zonden alleen bij heidenen voorkomen.

Zo. We hebben ons nu drie fabels lang beziggehouden met de kleurboekjes. En nog is het einde niet. Het sein heeft op rood gestaan, het is op groen gesprongen — nu gaan we ons nog bezig houden met het rood-wit-blauwe boekje.

D. W. L. Milo - Vierhouten

„BUITEN VERBAND”

Amice,

Je vertelde me laatst, dat je het maar een rare gedachte vindt lid te zijn van een kerk, die inmiddels ook „buiten verband” is geraakt. Ik kan dat goed begrijpen, want ik ben er ook nog niet aan gewend. De ouderen zullen waarschijnlijk hier nog meer moeite mee hebben dan jij. Zij hebben immers jaren een plaats gehad binnen het verband van de Gereformeerde Kerken; zij waren er in 1944 of 1945 of iets later, toen ze zich vrijmaakten, van overtuigd, dat ze heel gewoon gereformeerd bleven en het was vanzelfsprekend, dat ook „kerkverbandelijk” in het oude spoor vooruit werd gegaan.

En nu het bij jullie inmiddels ook zover is — de afgevaardigden van jullie kerkeraad (en dus van de gemeente) werden niet langer op de classisvergaderingen ontvangen — sta je ook „buiten verband”.

Het is niet m'n bedoeling om hier veel over te schrijven. Toch wil ik er een brief aan wijden en daarna komen er allerlei andere dingen aan de orde.

Er wordt over de kerken, die „buiten verband” zijn geraakt, vaak geschreven als over kerken, die allerlei banden los willen maken, de band aan de belijdenis, de band aan de Schrift, de band aan de Kerkenorde en ga maar door. Je kunt dergelijke verhalen nog steeds lezen in het Nederlands Dagblad, in De Reformatie en allerlei kerkbodes. Aan dit gebabbel moeten we maar niet te veel aandacht besteden. De schrijvers van deze verhalen zullen dit geschrijf wel nodig hebben om zich zelf te rechtvaardigen. Het zal misschien een poging daartoe zijn. Jammer dat ze niet beseffen, dat ze met dit geschrijf misschien wel vele goedgelovige lezers inpalmen, maar dat het verder geen enkele kracht heeft. Men kan wel afgeven op de buiten het kerkverband geraakte (beter: gestuurde) kerken, maar dat is wel een zwakke manier om de lezers zand in de ogen te strooien.

Want waar ging het in de kerkelijke strijd van de laatste jaren om. Nogmaals, 'k ga er niet veel meer van zeggen, want er zijn belangrijker dingen om met elkaar over te praten, maar 'k hoop, dat die vraag naar het „waarover” je toch bezig houdt, ondanks het feit, dat je al die kerkelijke narigheid beu bent.

Op een gemeentevergadering van de gemeente, waar ik toen nog lid van was, heb ik er eens op gewezen, dat in de kerk het recht moet heersen. Niet maar het harde recht van de wereld, van de dictatuur, maar het recht van de Schrift. De Schrift spreekt veel over recht en onrecht. Je moet er de profeten eens op nalezen. De Bijbel laat hier ook geen plaats voor een tussenweg. Het buiten het kerkverband stoten van tienduizenden gelovigen en tientallen predikanten was geen kleinigheid. Het was recht of onrecht. Eén van beiden.

Het is merkwaardig, dat wanneer je zó over recht en onrecht spreekt, sommigen dat té rechtlijnig vinden. Maar zó rechtlijnig is nu de Schrift op dit punt. Wanneer de Here Jezus spreekt over het doen van onrecht aan zijn broeders en zusters (Matth. 25: 40), voegt Hij er aan toe, dat dit onrecht dan Hem is aangedaan. Het gaat in dit Schriftgedeelte over het geen voedsel of drinken geven aan die broeders, over het geen kleding of huisvesting schenken aan hen, maar zou het schorsen van ambtsdragers en het uit het kerkverband werken van vele gelovigen daar niet toe behoren?

De Bijbel noemt dit onrecht, ongerechtigheid. „...uw ongerechtigheden zijn het die

scheiding brengen tussen u en uw God, ... want uw handen zijn met bloed bezoedeld en uw vingers met ongerechtigheid...” (Jesaja 59 : 3). Daarom roept de Schrift ons zo duidelijk op om het onrecht weg te doen, er geen deel aan te hebben.

Deze ongerechtigheid heeft broeders en zusters van elkaar verwijderd. Toen ik op die bewuste gemeentevergadering, waarover ik reeds schreef, vroeg, of rechtvaardigen de kerk mogen worden uitgezonden, heb ik daar geen antwoord op gekregen. In de dagen van de vrijmaking werd op deze vraag een duidelijk „neen” als antwoord gegeven. Vandaag

TE BERDE

Het verschrikkelijk gebeuren in Staphorst, waar men weigerde middelen ter voorkoming van polio te gebruiken en waar een polio-epidemie een groot aantal slachtoffers maakte, was voor de pers heerlijk voer om die achtergebleven „christelijke” gebieden weer eens flink te lijf te gaan. Zelfs bij de begrafenis van de overleden kinderen, kon de sensatiepers de familieleden niet met rust laten. Een journalist meende een klacht bij de justitie tegen ds Dorsman te moeten instellen.

Het begrip, dat men tegenwoordig, zo gemakkelijk pleegt op te brengen voor allerlei wangedrag, was hier afwezig. Maar kunnen wij voor de houding van die mensen in Staphorst en vele anderen wel begrip opbrengen?

Is het ook niet een dwaze zaak geen middel tegen polio te willen gebruiken?

Je doet toch 's avonds ook de deur op slot om te voorkomen, dat vreemden je huis met kwade bedoelingen binnendringen?

Zo simpel staat de zaak echter niet.

Men zal U antwoorden: dat is heel wat anders. Sluiten van deuren heeft te maken met het verzoeken van mensen.

Ziekte komt echter van God.

Belijden wij niet met hen de voorzienigheid van God?

God heeft toch alles te voren bepaald. Hij bewaart en onderhoudt toch Zijn schepping? God is toch de almachtige, die doet wat Hij wil?

Hebben wij mensen daarin niet te berusten?

We belijden toch met de christenen in Staphorst, dat wij in alle tegenspoed geduldig, in voorspoed dankbaar mogen zijn en in alles wat ons nog kan toekomen (ook bij polio) een goed vertrouwen hebben op onze God en Vader?

Wij erkennen toch de onmacht van de mens?

Is er bij deze leer van de voorzienigheid van God nog wel plaats voor de verantwoordelijkheid van de mens?

Ja, antwoorden we dan. Immers de Bijbel leert ons ook onze eigen verantwoordelijkheid.

De voorzienigheid van God mag ons niet tot lijdelijke mensen maken.

Beide moeten we aanvaarden Gods voorzienigheid en onze verantwoordelijkheid. Maar wij begrijpen niet, hoe die beide kunnen samengaan!

„Nochtans heb ik met al mijn kracht Die Godsregering overdacht,

weet men daar geen antwoord meer op, wil men er geen antwoord op geven.

En daarom moeten we maar niet al te zeer treuren om onze kerkelijke positie. We hebben deze weg niet gezocht. We hebben het niet gewild „buiten het kerkverband” te raken. Maar wanneer de Here deze weg nodig vindt om bij Hem te kunnen blijven moeten we Hem maar danken. Want wat het kerkverband voor velen is geworden, blijkt nog uit het volgende: Toen we met een aantal broeders en zusters in de gemeente van Zaltbommel de kerkeraad verzochten de band met de weggezonden kerken te blijven onderhouden en de weggezonden of geschorste ambtsdragers te blijven erkennen als Dienaren van God, toen kwam het volgende antwoord:

„De raad deelt U mee dat hij aan dit verzoek niet kan voldoen. Ter verduidelijking hiervan wijzen wij U erop dat een dergelijke erkenning niet afhangt van een particulier persoon of zelfs maar van een enkele kerk. Zoals een gemeente ook niet een predikant alleen

Maar 't was een stuk, dat, in mijn oog, Mij moeilijk viel, en veel te hoog.” We kunnen er veel over spreken en trachten door beelden het „aannemelijk” te maken, maar we zullen toch altijd moeten eindigen met de erkenning „dit stuk is mij veel te hoog”.

Dat is, we zullen moeten geloven. Wij lopen dagelijks gevaar die voorzienigheid over het hoofd te zien en „het vlees tot onze arm te stellen.”

Dat wil zeggen ons vertrouwen te stellen op het kunnen van de mens, op de ontwikkeling van wetenschap en techniek, waarbij wij de voorzienigheid van God nog slechts als pro memorie post meenemen. Weest U eens eerlijk. Als er iemand bij U ziek is, beseft U dan altijd, dat ook de knapste dokter niet anders is dan een middel in de hand van onze God en Vader? Geloven wij wel altijd vast en zeker, dat een mens zonder God en Christus niets kan doen?

Natuurlijk mogen wij niet vergeten, dat God ons daarvoor middelen geeft en dat wij deze mogen, ja moeten gebruiken.

Veel erger dan de dwaling van de christenen in Staphorst is de dwaling, dat de technische ontwikkeling het nu wel kan doen. Zoals de boer, die meende, dat hij niet meer behoefde te bidden, toen de kunstmest uitgevonden was.

De ergste dwaling is, dat we God niet meer nodig hebben en dat we God dus wel dood kunnen verklaren.

De christenen in Staphorst zijn onze broeders en zusters.

Wij willen als gereformeerden graag direct afstand van hen nemen.

De wereld moet vooral niet menen, dat wij zo achterlijk zijn.

Op hen schimpen is niet slechts goedkoop, maar zelfs hoogmoedig.

Hoogmoed is over het algemeen een meergewild artikel dan bewogenheid. De dwalenden in Staphorst zijn christenen, die willen buigen voor dezelfde Schrift als wij. Ze hebben dezelfde belijdenis als wij hebben.

Het past ons bewogen te zijn met hun lot, hen in ons gebed te gedenken en waar mogelijk in gesprekken te helpen, opdat zij leren inzien, dat God ons als verantwoordelijke mensen heeft geplaatst in deze wereld om de gaven en schatten van Zijn schepping te gebruiken tot Gods eer, tot ons welzijn, maar ook voor het welzijn van de naaste.

Deze christenen hebben het zwaar. Hun leven is somber.

Ze missen vaak de blijdschap, die het Evangelie ons wil brengen.

Ze begrijpen niet, dat de belijdenis van Gods voorzienigheid niet is een belijden van dof berusten, maar een loflied, een juichkreet, omdat wij altijd in Gods hand zijn.

J. MEULINK

op eigen gezag in de dienst aanvaardt (vgl. art. 4 en 5 D.K.O.). En zoals het ook niet aangaat om bijv. een huwelijk al of niet te erkennen, zonder dat de bevoegde instantie dat doet. Daarom is het heel iets anders op de plaats waar dat behoort voor iemands erkenning te pleiten dan een dergelijke erkenning uit te spreken, op eigen gezag."

Misschien wil je deze zinnen nog een paar keer overlezen; ze zijn nogal ingewikkeld. Dit is duidelijk, dat een kerkeraad volgens dit verhaal niet kan uitspreken een Dienaar des Woords te blijven erkennen, maar dat alleen „de bevoegde instantie" (het kerkverband?) dat doen kan. Maar waar blijft men dan met het Schriftwoord: „Wie een profeet ontvangt als profeet... (Matth. 10:41)? Van redentaties zoals hier aangehaald wil de Here ons nu vrijmaken. 'k Dacht, dat in de dagen van de Vrijmaking hierover Schriftuurlijker werd gesproken, ook gereformeerder.

Wanneer het kerkverband zó gaat fungeren, wordt het tot een menselijk juk. Het daarvan verlost zijn kan, ondanks veel verdriet, een bevrijding zijn. Menselijke jukken zijn vaak zwaar, het juk van onze Heiland is licht.

'k Hoop, dat je me begrepen hebt. We behoeven niet in een juichstemming te geraken omdat we „buiten verband" zijn. We hebben veel moois moeten loslaten en dat is moeilijk. Maar we behoeven ook niet te blijven treuren. Want boven alle kerkverbanden uit gaat de trouw aan onze God. Hij maakt werkelijk vrij. En dat is reden tot dankbaarheid.

Wees dan maar dankbaar. En laat dat ook aan de Here zien door op Zijn weg te blijven, door niet uit reactie andere wegen te gaan opzoeken. Want Zijn genade is ook jou genoeg (2 Cor. 12:9).

ZALTBOMMEL

P. C. VAN WIJK

De HEERE maakte onze blijdschap groot door ons een zoon en broertje te schenken

HENDRIK
(Henk)

W. J. van der Linde
J. I. van der Linde-Reitsema
Roelof

Urk, 24 maart 1971
Kleine Fok 6

BIJBELS DENKEN OVER ISRAËL EN DE KERK

door
Mevrouw E. W. Hiebendaal

„Het dominerend gezichtspunt waaronder Mevr. Hiebendaal de Schrift las, was dat der verhouding van Israël en de Kerk. Lang voordat de theologie Israël her-ontdekte, was zij op grond van eigen bijbelstudie tot de overtuiging gekomen, dat niet alleen het O.T., maar ook het N.T. een door en door Israëlitisch boek is, zozeer, dat het alleen tegen de achtergrond van het O.T. kan worden verstaan." Zo schreef Prof. Dr. H. Berkhof in „In de Waagschaal" van 5 okt. 1963.

Uitgave: Comité tot verbreiding van de Waarheid der Schriften Rotterdam. Giro 346974.
Prijs f 5,90 + 50 cent porto. 160 blz.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

★

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk

Stichting Redt Een Kind

Het adres van de heer Disselhof, die de kleren voor India voor ons ontvangt, is veranderd en is nu geworden:

H. Disselhof,
Hortensiastraat 79,
ZWOLLE.

Wilt u dus voortaan de kleren naar dit adres zenden? Men is in India erg blij met de kleding, die wij door uw hulp steeds kunnen zenden en wij hopen dan ook, dat op dit nieuwe adres evenveel zal komen als op het voorgaande.

Stichting Redt Een Kind

Boekbespreking

Kernwoorden in het christelijk geloof onder redactie van dr G. C. Berkouwer en dr A. S. van der Woude. Uitgave van J. H. Kok te Kampen. 85 blz.

Dit boekje is de bundeling van een reeks ethercolleges gehouden voor de microfoon van de N.C.R.V. De colleges handelen over bijbelse sleutelwoorden als schepping, verbond, verzoening enz. Men vindt er bijdragen in van theologen van uiteenlopende richtingen. Van Ruler, W. H. Velema en Berkouwer deden mee, maar ook Sperna Weiland en Mönnich. De bijdragen beslaan elk ongeveer acht bladzijden. Die zijn hoogstens toereikend voor een eerste informatie over het besproken onderwerp. Voor een ethercollege dat een ruim publiek wil informeren is dat misschien genoeg, voor verdere studie beslist „onvoldoende". We zijn daarom van oordeel dat deze bundel weinig substantieels biedt

voor wie zich in de huidige nieuwere theologie verdiepen wil. Ook de besproken onderwerpen zijn daarvoor veel te uiteenlopend.

R. H. B.

A. D. R. Polman, **Gereformeerd Katholieke Dogmatiek**. Een compendium. I. In de ban der hermeneutiek. Uitgave van J. H. Kok te Kampen.

Dr A. D. R. Polman is als hoogleraar in de dogmatiek met emeritaat gegaan. Hij heeft zich nu gezet tot het schrijven van een dogmatiek, die wel een samenvatting zal geven van hetgeen hij in de jaren van zijn hoogleraarschap op zijn colleges heeft gedoceerd. Het boek verschijnt in afleveringen. De eerste ligt thans voor ons, ze omvat 92 bladzijden. In deze aflevering is opgenomen het eerste hoofdstuk van de Prolegomena onder de titel „In de ban der hermeneutiek". Polman bespreekt daarin allerlei nieuwere theologen als Bultmann, Gogarten, Tillich, Ebeling en Fuchs, en in een laatste paragraaf de „God is dood"-theologie, waarin hij ruime aandacht geeft aan Bonhoeffer.

Het is een moedig ondernemen thans een gereformeerde katholieke dogmatiek te gaan schrijven. We zijn benieuwd wat het worden zal. Op grond van deze eerste aflevering valt er nog weinig van te zeggen.

Polman biedt ons in dit eerste hoofdstuk vooral overzichten. Maar die kan men elders reeds vinden. We lezen vooral de paragraaf over de „God is dood"-theologie met belangstelling. We zijn het met Polman eens dat „mirabile dictu" velen zich voor deze „nieuwe" theologie beroepen op Bonhoeffer. Het behoort tot de theologische mode zich op hem te beroepen en over hem te schrijven. Men kan met de enkele fragmentarische brieven van Bonhoeffer alle kanten uit. Het is verbazingwekkend wat men al bij hem zoekt en van hem maakt. Maar ook dat zal wel weer over gaan. Werkelijke gereformeerde-dogmatische problemen komen in deze eerste aflevering nog nauwelijks aan de orde. We wachten dus maar af.

R. H. B.

In klein verpleeghuis
voor chronische zieken
wordt voor spoedige indiensttreding gevraagd

twee leerling verpleegkundige assistenten

van positief chr. beginselen.

Leeftijd niet beneden 17 jaar.

Sollicitaties te richten aan de directrice Mej. Zr. M. H. Lukas,
verpleeghuis „Sonsbeekzicht", Zijpendaalseweg 41, Arnhem, telef. 085 - 421120

Ons vakantie reisplan 1971

OOSTENRIJK

Een unieke jongerenreis naar het Bregenzerwald van 12-21 juli. De boerderij van de fam. Flatz in het bergdorp Schwarzenberg geeft ons volop gelegenheid van deze kampeerreis te genieten. Omdat de aanvraag overweldigend is, werd een mogelijkheid gecreëerd voor de tweede bus. De prijs bedraagt 275 gld (all in). Alle bussen zijn vol.

Aanmelden bij de reis/kampeerder J. Wijnsma,
Langgrousterwei 296 A, Ooster Nijkerk, tel. 05192 - 293.

ITALIE

Een gezellige vakantiereis naar Limone met vele mogelijkheden tot excursies o.a. Venetië en Verona. Deze volledig verzorgde hotelreis naar het Gardameer, staat open voor jongeren, alleenstaanden en echtparen. Duur van de reis 13 dagen. Vertrek 12 juli, thuiskomst 24 juli. Prijs 450 gld (all in). Folders op aanvraag. Deze bus is vol, maar op verzoek zou er nog een reis ingelast kunnen worden van 19 t/m 31 juli.

Inlichtingen Ds S. Wijnsma, Zaan 21, Zwolle, tel. 05200 - 32064.

TE HUUR
ZOMERHUISJE

v.a.g.v.

6 slaappleaen + speelhuise.
Tussen Marienberg en Ommen.
Vrij voor 12-6 en na 7-8.

Te bevragen tel. 05420 - 12793.

Vakantiewoning te huur

van 24 juli tot 6 augustus
te Ermelo.

Tel. 03417 - 3854.

AAN ONZE ABONNEES

Met april begint de nieuwe jaargang van Opbouw. Mogen we de abonnees beleefd verzoeken hun abonnementsgeld ten spoedigste te gireren. Ter voorkoming van onnodige onkosten, inningskosten thans f 1,50 per kwitantie, bespaart U ons veel werk.

Abonnementsprijs f 15,— per jaar,
f 7,50 per halfjaar.
Studenten betalen f 12,— per jaar.
Abonnementen buitenland f 20,— per jaar, luchtpost f 40,— per jaar.

Gironummer 233117 Drukkerij Steenberg
Zeist, met bijvermelding „voor Opbouw”.

Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

Adm. Opbouw

Redactieleden

Ds H. Amelink, Prof. dr H. J. Jager, D. W. L. Milo, Prof. C. Veenhof, Ds G. Visee, Drs H. E. S. Woldring.

Adres van de Redactie

Ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.), tel 0 1843 - 232.

Gereformeerde Persvereniging „Opbouw”

secretaris-penningmeester: W. Kaper, van Lynden van Sandenburglaan 16, Utrecht. Tel. 0 30 - 711450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist. Tel. 0 3404 - 12452.

Abonnementsprijs

f 15,— per jaar (bij vooruitbetaling) Zeist. Giro 233117.
Advertentieprijs ... 25 ct per mm.
Familieberichten ... 20 ct per mm.

Aantal abonnees stijgt geweldig!

Meer dan 500 per week!

De 20000 reeds gepasseerd!

Reformatorisch Dagblad

- ★ Het voorziet in een behoefte
- ★ Geeft gedegen voorlichting
- ★ Alom lof voor uitvoering en inhoud
- ★ Verschijnt dagelijks

BON**rd**

voor een werkelijk verantwoorde krant

Maak het hokje van uw keuze zwart.

Ik wil het Reformatorisch Dagblad twee weken gratis en — tot wederopzegging — een abonnement (f 19,20 per kwartaal).

Ik wil het Reformatorisch Dagblad drie weken op proef voor de halve prijs (f 2,40).

Naam:

Adres:

Plaats:

Deze bon in een open envelop zonder postzegel opsturen naar: Administratie Reformatorisch Dagblad, Antwoordnummer 92, Apeldoorn.

Wanneer u dat gemakkelijker vindt, kunt u ons ook bellen. Wij zijn dag en nacht bereikbaar onder telefoonnr. (05760) 1 52 02. (O.)